

महर्षि-पतञ्जलि-संस्कृत-संस्थानं मह्यप्रदेशः

दिनांक : .....

पृष्ठ संख्या : 1

प्रश्न-कैकः

कुलसंख्या

विषयः— संस्कृत-व्याकरणम् (0901)

कक्षा — नवम

सत्रम्— 2022-2023

आतिलघु-उत्तरीयप्रश्नाः—

- 01 'लघुसिद्धान्तकौमुदी' इति ग्रन्थस्य लेखकः कः?
- 02 लघुसिद्धान्तकौमुदी इति ग्रन्थे गोहेश्वरसूत्राणि स्यान्त्याजानि ?
- 03 रुच प्रत्याहारे कति वर्णाः सन्ति ?
- 04 कवगस्य उच्चारणस्थानं भवति ?
- 05 लृवर्णस्य भेदाः सन्ति ?
- 06 इकारस्य उच्चारणस्थानम् अस्ति ?
- 07 'अर्शनं लोपः' सूत्रेण का संज्ञा विधीयते ?
- 08 वृद्धिप्रयत्नः कतिधा भवति ?
- 09 'इको यणचि' इति सूत्रेण का सन्धिः विधीयते ?
- 10 उपसर्गः कति भवन्ति ?
- 11 'अचौडन्त्यादि टि' इति सूत्रेण का संज्ञा विधीयते ?
- 12 गुणवर्णः लिखत ?
- 13 'धृष्टिरादैच्' इति सूत्रेण का सन्धिः भवति ।
- 14 'हरे + अव' पदेऽहिमन् सन्धिं कुरुत ?
- 15 पदसंज्ञा सूत्रं लिखत ?
- 16 संयोगसंज्ञा सूत्रं लिखत ?
- 17 'सञ्चित्' इति पदे सन्धिः का ?
- 18 व्याकरणानुसारं जिह्वागुलीयः वर्णः लिखत ?
- 19 सूतोः रचुना रचुः इति सूत्रे सकारस्थाने किं भवति ?
- 20 'वाग्हरि' इति पदस्य सन्धिविच्छेदं कुरुत ?

- 21 'मोऽनुस्वारः' इति सूत्रस्य उदाहरणं लिखत ?
- 22 'खरि च' इति सूत्रेण खरस्थाने किं भवति ?
- 23 'तोलि' इति सूत्रानुसारेण तकार-स्थाने किं भवति ?
- 24 'अलां जशोऽन्ते' सूत्रेऽस्मिन् जश् प्रत्याहारि कति वर्णाः सन्ति ?
- 25 'शिवाोऽर्च्यः' इति पदस्य सन्धिविच्छेदं कुरुत !
- 26 अहरहः अथवा अहरअरहः एतयोः पदयोः शुद्धपदं किं अस्ति, लिखत ?
- 27 'शोरि' इति सूत्रेण किं लोपो भवति, लिखत ?
- 28 'हशि च' सूत्रेऽस्मिन् हश् प्रत्याहारि कति वर्णाः सन्ति लिखत ?
- 29 वणानाम्भावः का संज्ञा भवति ?
- 30 बहुत्वविवक्षायां किं वचनं भवति ?
- 31 'हरयः' इति पदे वचनम् अस्ति ?
- 32 'उभ्रं' शब्दस्य प्रयोगः सर्वदा कस्मिन् वचने भवति ?
- 33 'युष्मद्' शब्दस्य प्रयोगः केन पुरुषेण सह भवति ?
- 34 अस्मद् शब्दस्य प्रयोगः कस्मिन् पुरुषे भवति ?
- 35 'वामेषु' पदेऽस्मिन् विभक्तिः अस्ति ?
- 36 सम्बोधने प्रथमाया एकवचने का संज्ञा भवति ?
- 37 पदसंज्ञ विधायकं सूत्रं लिखत ?
- 38 टा-भ्याम्-भिसु इति प्रत्ययः कस्यां विभक्त्यां प्रयोगः भवति ?
- 39 रामः कान्तः वृषः एतेषां शब्दानां प्रातिपदिकं लिखत ?
- 40 अलोऽन्त्यात्पूर्व --- इति रिक्तस्थानं पूरयत ?
- 41 अपृक्तसंज्ञ विधायकं सूत्रं लिखत ?
- 42 'यू रूयारव्यौ नदी' इति सूत्रेण कः संज्ञा भवति ?
- 43 प्रादयः क्रियायोगे काः संज्ञाः स्युः ?
- 44 'श्मासु' पदेऽस्मिन् वचनं किम् ?
- 45 'मातृः' इत्यस्मिन् पदे विभक्तिः का अस्ति ?
- 46 'मतौ/मह्याम्' एतयोः पदयोः विभक्तिः अस्ति ?
- 47 संप्रसारणसंज्ञा विधायकं सूत्रं लिखत ?
- 48 'धनुष्णामि' इति पदे वचनं अस्ति ?
- 49 'कृदतिङ्' इति सूत्रेण कः संज्ञा विधीयते ?
- 50 'यूयम्/वयम्' एतयोः पदयोः वचनं किं अस्ति ?

- 51 लघुसिद्धान्तकौमुदीग्रन्थे कीदृशं मङ्गलचरणम् ?
- 52 'यचि भम्' सूत्रेण का लंजा विधीयते ?
- 53 'श्मार्यै' इत्यस्मिन् पदे विभक्तिः अस्ति ?
- 54 'कति' शब्दः नित्यं कस्मिन् वचने भवति ?
- 55 प्रत्ययाद्यौ चवर्गस्य इत्संज्ञा केन सूत्रेण भवति ?
- 56 'निर्जरः' इति शब्दस्य कोऽर्थः ?
- 57 सर्वाणि व्यञ्जनानि कस्मिन् प्रत्याहारे भवन्ति ?
- 58 वर्गाणां तृतीयवर्णाः कस्मिन् प्रत्याहारे भवन्ति ?
- 59 'यण' प्रत्याहारे के वर्णाः सन्ति ?
- 60 'वकारस्य' उच्चारणस्थानं किम् ?
- 61 'कालकरोता है' इति पदस्य लट्ङिते अनुवादयत ।
- 62 'हरि को भजता है' - संस्कृते अनुवादः कुरु ?
- 63 कालक को नमस्कार - कारकाधारेण अनुवादयत ?
- 64 कृष्णस्य उपमा नास्ति - हिन्द्यां अनुवादयत ?
- 65 'रात्री पठति' - पदं हिन्द्यां अनुवादयत ?

॥ लघु-उत्तरीयप्रश्नाः ॥

- 01 वेदपुरुषस्य मुखं किमस्ति ?
- 02 अल्पप्राणाः कति भवन्ति ? के च ते ?
- 03 अधीषाः के वर्णाः ? लिखत ।
- 04 गुणसंज्ञायाः किं स्वरूपम् ? लिखत ।
- 05 षट्सुत्वसन्धिं सोदाहरणं परिभाषयत ?
- 06 अष्टवत्वसन्धिः उदाहरणं दत्त्वा परिभाषयत ?
- 07 विसर्जनीयस्य सः सूत्रं सोदाहरणं प्रतिपादयत ?
- 08 'उपसंख्या नम्' इति शब्दस्य कोऽर्थः ?
- 09 नम् निम्नस्थ रूपेषु उत्सर्गनिर्देशपूर्वक-ससूत्र-सन्धिः कुरु ।
प्रोहः, दशाणः, ऋणाणाम्

10 'अकः सवर्णे दीर्घः' इति सूत्रं सोदाहरणं स्पष्टं कुरुत ?

11 'सर्वत्र विभाषा गौः' सूत्रस्य उदाहरणं लिखत ?

12 'अनेकाल् शित् सर्वस्य' सोदाहरणं व्याख्येयम् ?

13 अधोलिखितशब्दानां रूपसिद्धिः ससूत्रेण कुरुत ? राम, रामैः रामस्य

14 'कतिपय, चरम, स्व, प्रथम' इति शब्दानां प्रथमबहुवचने रूपाणि सिद्धयन्त ?

15 'सर्व, अर्थ, तृतीय, नैम, मम, शब्दानां षष्ठी बहुवचने रूपाणि सिद्धयन्त ?

16 उभ, अन्तर, द्वितीय, द्वितीय, पूर्व इति प्रातिपदिकानां पञ्चमीबहुवचने रूपाणि सिद्धयन्त ?

17 उक्तपरिभाषाणां सोदाहरणं विवेचनं कुरुत - प्रत्ययग्रहणे तदन्तग्रहणम्.

18 सञ्ज्ञाविधौ प्रत्ययग्रहणे तदन्तग्रहण-आहितं ③ उभयनिर्देशो

पञ्चमीनिर्देशो बलीयान् ।

19 -सूत्राणां व्याख्या कुरु -

① यू स्याख्यौ नदी ② जम् - सुधियोः

③ सडमपुंसकस्य ④ यचि भम्

20 सूत्रनिर्देशपूर्वकं - निम्नस्य प्रयोगाणां सिद्धिं कुरुत ?

क्रौष्टुः, भानौ, शम्भो, क्रीष्ट्रनाम्

21 'लिङ्गविशिष्टपरिभाषा' इति सूत्रस्य सोदाहरणं विवेचनं कुरुत ?

22 'हरिं वन्दे' इत्यादिमन् पदे केन सूत्रेण सन्धिः आहितः ? सूत्रं

लिखत ?

23 इक् प्रत्याहारस्य वर्णाः लिखत ?

24 अति-प्राचीना भाषा का ?

25 'अम्' प्रत्याहारे के वर्णाः सन्ति ?

26 'खय्' प्रत्याहारे के वर्णाः ?

27 'अच्' प्रत्याहारे के वर्णाः ?

28 'धय्' प्रत्याहारे के वर्णाः ?

29 'ह्व' प्रत्याहारे के वर्णाः लिखत ?

30 वश् प्रत्याहारे के वर्णाः ?

- 31 → 'न षट्स्वस्रादिभ्यः' सूत्रानुसारं के प्रत्ययाः न विधीयते ? इति
- 32 → 'वारिणी' शब्दस्य रूपसिद्धिः सूत्रानुसारेण कुरुत ?
- 33 → 'मधुनि' इति पदं सूत्रानुसारेण सिद्धयत ?
- 34 → 'जानानि' इति पदं सूत्रानुसारेण सिद्धयत ?
- 35 → 'वित्राषा दिक्सभसि कडुवीहौ' सूत्राधारेण द्वौ उदाहरणौ लिखत ?
- 36 → 'रमासु' इति पदस्य रूपसिद्धिः सूत्रानुसारेण कुरुत ?
- 37 → अधोलिखितानां सूत्राणां कार्यं लिखत ?
 (1) वा नपुंसस्य (2) शपथनोर्वित्यम्
 (3) शि सर्वनामस्थानम् (4) अल्लोपोऽनम्
- 38 → अधोलिखितवार्तिकाणां प्रयोजनं लिखत ?
 (1) एकतरात्प्रतिषेधो वक्तव्यः
 (2) औद्धः श्यां प्रतिषेधो वाच्यः
 (3) वृद्ध्यौत्वतृज्वद्वावगुणेश्रयो नुम् पूर्वविप्रतिषेधेन ।
- 39 → 'इलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः' सूत्रं सोदाहरणं व्याख्येयम् ?
- 40 → 'संपुंकार्तां सौ वक्तव्यः' इति वार्तिकेन किं अवर्तते ?
- 41 → 'आद्यन्तो टकितो' इति सूत्रेण कस्योऽन्तर्जा भवति ?
- 42 → 'प्रत्यये श्राषायां नित्यम्' इति वार्तिकं स्पष्टं कुरुत ?
- 43 → 'वाग्घरिः वाग्घरिः' इति पद्योः केन सूत्रेण सन्धिः विधानं भवति ?
- 44 → व्याकरणशास्त्रे प्रवृत्तिभावस्य किं प्रयोजनं / स्पष्टं कुरु ?
- 45 → 'सर्वत्र वित्राषा गो' इति सूत्रे सर्वत्र षफलय किं प्रयोजनं / स्पष्टं कुरु ?
- 46 → निम्नलिखितप्रयोगेषु सूत्रोपन्यासपूर्वकं सन्धिं कुरुत ?
 (1) विपद् + मयः (2) यद् नीति (3) तद्द्वयकारः
 (4) मनाश् + हसति (5) सत् + आचारः

47 'लश्ववतस्त्रिंशति' इति सूत्रेण किं विधानं, स्पष्टं कुरुत ?
48 'रषाश्यां ङी णः समानपदे' सूत्रानुसारं णत्वविधानं लिखत ?

49 'अङ्कुत्वाङ्कुम्ब्यायेडपि' इति सूत्रेण किं भवति, स्पष्टयत ?

50 'बहुवचने इत्येत्' सूत्राधारेण बालकशब्दस्य रूपं सिद्धयत ?

51 'वाडवसाने' इति सूत्रेण ङिं विधानं सोदाहरणं लिखत ?

52 'केन सूत्रेण सर्वनाम्नो 'ङिः' इत्यस्य स्मैः स्यात् ?

53 'स्व-शब्दस्य कति अर्थः भवन्ति लिखत ?

- 54 निम्नलिखित-परिभाषाणां सोदाहरणं व्याख्यायत ?
- (1) प्रत्ययग्रहणे तदन्तग्रहणम् ।
  - (2) सञ्ज्ञाविधौ प्रत्ययग्रहणे तदन्तग्रहणं नास्ति ।
  - (3) उभयनिर्देशो पञ्चमीनिर्देशो बलीयान् ।
  - (4) न केवला प्रकृतिप्रयोगव्या, न केवलं प्रत्ययः ।

55 'अङ्कुः सवर्णे दीर्घः' सूत्रं सोदाहरणं स्पष्टं कुरुत ? संसृते अनुवादयत

56 बालकः पढ़ता है।

57 हरि को भजता है।

58 पुत्र के साथ पिता आया।

59 विद्या ज्ञान के लिए है।

60 वह चीर से डरता है।

हिन्दूओं के अनुवादाः कुरुत

61 देवदत्तः कटे झोते।

62 पापात् निवारयति।

63 अहं त्वां प्रार्थये।

64 मवान् गच्छति

65 सर्वे बालाः खेलन्ति

XXXXXXXXXX

- 01 ⇒ चतुर्दशमाहेरवर सूत्राणि लिखत ?
- 02 ⇒ 'अन्' प्रत्याहारे के वर्णाः ?
- 03 ⇒ अष्टादशस्वरभेद-विवरण-तालिकां प्रदर्शयत ?
- 04 ⇒ आभ्यान्तरवाह्यप्रयत्नयोः तालिकां प्रदर्शयत ?
- 05 ⇒ वगस्य केषां वर्णानां महाप्राणः भवति ?
- 06 ⇒ स्वरसन्धिः भेदोपभेदं सोदाहरणं प्रतिपादयत ?
- 07 ⇒ लत्वसन्धिः परिभाषयत ?
- 08 ⇒ 'रुचोडयवायावः' इति सूत्रस्य लोदाहरणं व्याख्येयम् ?
- 09 ⇒ ह्रस्व सन्धिं सोदाहरणं परिभाषयत ?
- 10 ⇒ रामान् अथवा रामायणम् रूपासिद्धिः

* संस्कृते — अनुवादयत

11 - अयोध्या एक सुन्दर नगरी थी।

12 - सदा सत्य की विजय होती है।

13 - तुम्हारा घर कहीं है।

14 - आपका नाम क्या है।

15 - विद्या से नम्रता आती है।

16 - शाम पुरस्कृत पढ़ता है।

17 - किसान अति जोरता है।

18 - हम दोनों जाते हैं।

19 - दुध के साथ चावल खाता है।

20 - पाप से घृणा करता है।

* गदिन्दोगद्यसंज्ञानां संस्कृते अनुवादयत *

- (1) बिहार की राजधानी पटना है इसका पुराना नाम कुसुमपुर है। यह बहुत ऐतिहासिक नगर है। यहाँ अशोक नाम के राजा थे। वे पहले बहुत क्रूर थे। एक बार सैनिकों को मरते देख वे डरित हो गए। उनका हृदय परिवर्तन हो गया।
- (2) सज्जनों के आचार को सदाचार कहते हैं। सदाचार सर्वश्रेष्ठ धर्म होता है। हमारे देश में सदाचार बहुमूल्य है। सदाचार ही परम धर्म है। अतः सदाचार का पालन सभी के द्वारा किया जाना चाहिए।
- (3) क्रोध मनुष्य का प्रधान वैरी है। हमारे शास्त्रों में वर्णित क्रोध सुदुर्जय शत्रु है। समाज में ऐसे विरल जन ही होते हैं जो क्रोध नहीं करते हैं। क्रोधी मनुष्य सदा कष्ट को अनुभव करते हैं।
- (4) एक गाँव में एक चतुर किसान रहता था। उसका एक अश्व था। कोई चोर उसके अश्व को अपहरण करता है। जब वह किसान अन्य अश्व को खरीदने के लिए आपण गया तब उसने वहाँ अपहृत अश्व को देखा।
- (5) प्राचीन काल में श्रेष्ठधन नाम का राजा था। उसका सिद्धार्थ नाम का पुत्र था। सिद्धार्थ का पालन विमाता गौतमी ने किया था। इसलिए उनका नाम गौतम भी था। सिद्धार्थ का हृदय दयापूर्ण था।